

Citation:

J.C. van Oven, Levensbericht J.C. Naber, in:
Jaarboek, 1951-1952, Amsterdam, pp. 252-263

HERDENKING

VAN

JEAN CHARLES NABER

(11 Maart 1858—11 Februari 1950)

DOOR

J. C. VAN OVEN

Nadat op 11 Februari 1950 *Jean Charles Naber*, bijna 92 jaar oud, was overleden, ontvingen zijn bekenden een gedrukte briefkaart, bevattende een afscheidsgroet *ex orco*, in Latijnse versregels gesteld, luidende in vrije vertaling als volgt:

„Nu is dan het werk ten einde. Het noodlot dringt, geëerde, de uiterste nacht vliedt heen, de ontzagwekkende poort der onderwereld opent zich. Dit is het einde van het leven met U, zozeer door mij begeerd. Want mij roept Proserpina, de machtige. Leef en vaarwel!”

Dit document humain tekent U de geleerde die wij heden herdenken duidelijker dan alles wat ik zal kunnen zeggen, te meer nog als ik hieraan toevoeg, dat deze laatste groet verlucht was met een voetnoot, waarin een coniectuur werd geopperd op een plaats in de *epistulae* van Horatius¹⁾.

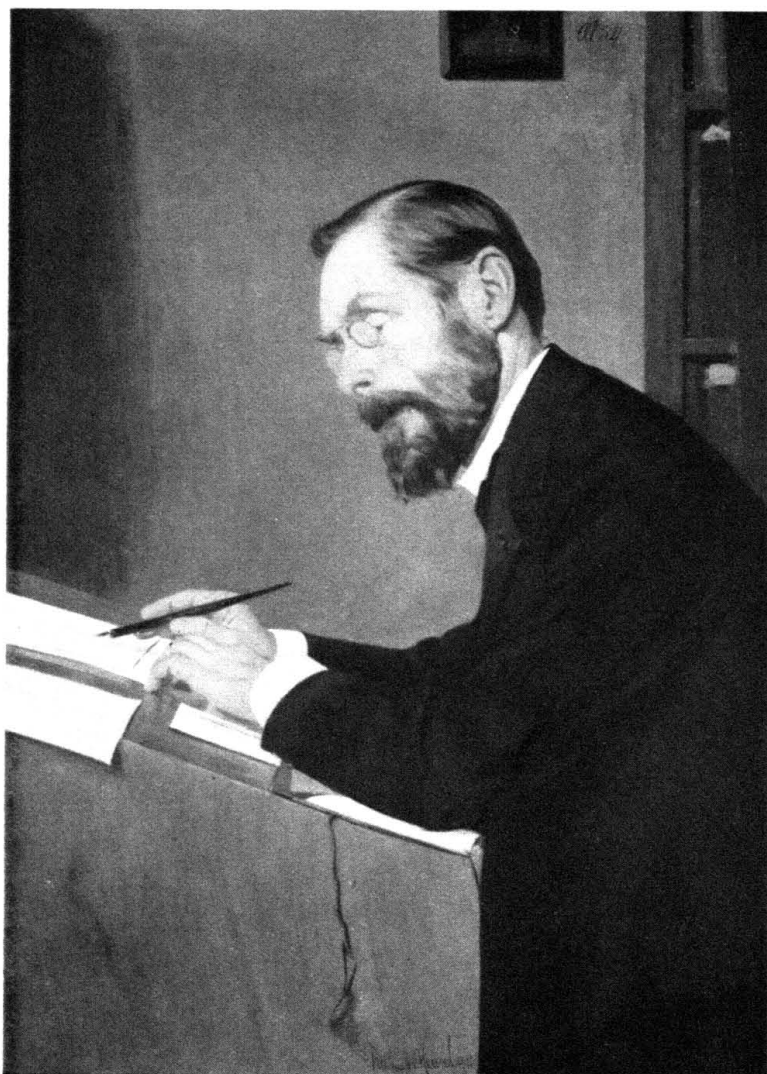
¹⁾

Ex orco.

Iam labor in fine est. Urgent, clarissime, fata
Noxque *) suprema fugit, patet ingens ianua Ditis.
Meta haec convictus tecum optati mihi. Nam me
Imperiosa vocat Proserpina. Vive valeque.

J. C. NABER.

*) Hinc emendetur Venusini
Epist. II 2, 173.

JEAN CHARLES NABER
(11 Maart 1858—11 Februari 1950)

Vermoedelijk zou *Naber* in toorn ontsteken, indien hij *in orco* kon vernemen, dat zijn afscheidsgroet bij de herdenking in *academia nostra* in vertaling werd geciteerd, maar toch meen ik mij niet schuldig te maken aan een gebrek aan piëteit jegens de overledene, wanneer ik rekening houd met de realiteit en aanneem, dat niet alle hier aanwezigen dit niet zo heel gemakkelijke Latijn zouden verstaan en waarderen, indien ik het voorlas. Want ofschoon ik mij in deze korte rede wil verdiepen in de persoon van *Naber*, ik mag en wil niet pogen hem na te volgen.

Naber heeft bij zijn heengaan nog een tweede boodschap aan het levende geslacht nagelaten: onder zijn papieren werd een autobiografie gevonden, eveneens in het Latijn gesteld, en blijkens een mededeling van haar die hem vele jaren trouw verzorgd heeft, was deze bestemd om als levensbericht in ons jaarboek te worden opgenomen. In overleg echter met de erfgenamen en met de voorzitter onzer afdeling, wordt daarvan, om vele redenen, afgezien. Wel echter zal een afschrift dezer biografie in ons archief worden neergelegd en wel zal ik in het navolgende een en ander daaraan ontlenu. Zij werd geschreven vóór 1937, want blijkens *Nabers* aantekening op het stuk, is zij herzien in dat jaar en voorts in 1941, 1945 en 1946. Zij is dus bijgehouden tot vier jaren voor zijn overlijden.

Jean Charles Naber is op 11 Maart 1858 in Haarlem geboren. Zijn vader, de bekende classicus S. A. Naber, begon van het zesde jaar af de zoon Latijn te onderwijzen, spoedig daarop ook Frans. Dat er tussen vader en zoon vaak Latijn werd gesproken, behoeft men niet te betwijfelen, maar de legende als zou er tussen hen een conflict gerezen en hoog gelopen zijn over de vraag, hoe men een aardappel in het Latijn moet noemen, mag ik op gezag van *Nabers* zuster tegenspreken. Er waren in het gezin twee jongere zusters en twee jongere broeders: de echtgenote van *Dr Poutsma*, de bekende schrijfster *Johanna Naber*, de zee-officier schrijver van studies op historisch gebied en de natuurkundige, eveneens bekend door menig geschrift. Het was een gezin van hoog intellectueel

peil, maar ook van warme gezelligheid en mevrouw *Poutsma* beschreef mij haar oudste broer als een charmante, vrolijke jongen, „die ons zo heerlijk moeilijke dingen kon uitleggen en ons met ons werk helpen”. In 1875 is *Jean Charles* ingeschreven als student in de letterkundige faculteit van het Amsterdamse Athenaeum (waar zijn vader hoogleraar was), maar een jaar later ging hij naar de studie der rechten over, en wel, naar zijn eigen getuigenis, doordat zijn vader hem als enig levensdoel voortdurend het ideaal voorhield om zijn opvolger te worden. Naast zijn rechtsstudie verdiepte de student zich in historisch onderzoek en hij promoveerde zelfs (27 November 1882) op een geschiedkundig proefschrift, „de staatkunde van Johan de Witt”, een boek dat de lezer ook nu nog boeien kan en hem met bewondering vervult voor de grote belezenheid, de scherpe blik, de zelfverzekerdheid en de schone stijl van de vier en twintigjarige geleerde. Na een korte tijd leraar in de geschiedenis geweest te zijn en enige jaren repetitor in Amsterdam, aanvaardde *Naber* op 27-jarige leeftijd, in 1885, het professoraat in Romeins recht aan de Utrechtse universiteit. Hij deed dit met een magistrale rede over „de vormende kracht van het Romeinse recht”, een rede, die naar hij schrijft, weinig hoorders maar vele lezers gehad heeft. *Naber* is in deze rede een kind van zijn tijd, bestrijdt op het voetspoor van *Jhering* en *Schlossmann*, de z.g. Begriffsjurisprudenz, ziet de grote waarde van het Romeinse recht in de óndogmatische methode der Romeinse juristen, zoekt naar een verbinding der studie van Romeins en huidig recht. Dit ideaal heeft hem zijn leven lang voor ogen gestaan en zowel in zijn Romeinsrechtelijke als in zijn modernrechtelijke geschriften ziet men hem naar zulk een verbinding zoeken. Vandaar ook, dat hij zo diep gegriefd is geweest, toen men in 1911 hem niet vergund heeft zijn Romeinsrechtelijke leerstoel voor die van Nederlands burgerlijk recht te verruilen. Evenwel de door hem en zo vele anderen gezochte verbinding is door de loop der geschiedenis steeds moeilijker geworden, want Romeins recht studeren werd over heel de wereld meer en meer oudheidsstudie en huidig recht beoefenen immer meer rechtsspraak-

onderzoek. Beide disciplinae gingen uiteen en *Nabers* Romanistisch werk was zeker niet het geëigende middel om de jurist-niet-specialist tot het Romeinse recht te brengen.

Tot 1911 heeft *Naber* zijn colleges in het Latijn gegeven. Naar mij door velen zijner studenten is medegedeeld en mij bleek uit een dictaat, mij door ons medelid *van der Pot* ter inzage verstrekt, wāren zij zeer helder: het Latijn werd langzaam en duidelijk uitgesproken en het was even gemakkelijk te begrijpen als dat waarin de gepubliceerde geschriften gesteld zijn, moeilijk is. Vele anekdoten doen over deze colleges de ronde, die zo wellicht niet geheel waar, dan toch goed gevonden en typerend zijn. Zo zou hij eenmaal, omdat de zon hem in 't gelaat scheen, een student verzocht hebben, het gordijn neer te laten, door te zeggen: „*velum dimitte, precor*”, of volgens een andere lezing „*auctor tibi sum ut velum dimittas*”, maar de hoorders, menend dat deze woorden tot de gedoeerde stof behoorden, schreven ze in hun dictaat en toen dus het verzoek niet werd opgevolgd en de woorden herhaald werden, meenden zij dat het een uiterst belangrijke mededeling was en onderstreepten ze nog eens. Ook over de examens van de gevreesde hoogleraar zijn de berichten-uit-de-goede-bron talrijk. Bijv. dat over de candidaat die een B-diploma eindexamen gymnasium of staatsexamen aan de faculteit voorlegde en zich toegevoegd hoorde: „U studeert in de wiskunde, zie ik, maar U ziet eruit, of U niet tot tien kunt tellen. Kunt U tot tien tellen in het Latijn?” En over de vele candidatae die onder het examen in tranen uitbarstten, waarop de examinerator zijn stoel omkeerde, zeggend, dat hij dit niet kon aanzien, om dan in die houding het examen voort te zetten. Wat er van dit alles juist is, wat legende, het zij daargelaten, maar deze anekdoten bevestigen, dat de afstand tussen de fameus geleerde professor en de meesten zijner studenten groot was, dat hij de weg tot het hart slechts bij de besten gevonden heeft. Inderdaad beklagt hij zich in zijn levensbericht dat „*per totum hoc tempus nunquam neque discipulus primae classis in mea castra pertrahi se passus est, uno excepto, Carolo Ludovico Kooiman, quem terra tegit, neque...*”

In 1911 dan, wegens de teleurstelling straks vermeld, vat *Naber* het plan op om zijn professoraat neer te leggen, in de advocatuur te gaan, plaatst hij een advertentie met dit doel in het Weekblad van het Recht. „En ik zou het ook gedaan hebben — aldus de autobiografie — zo mij niet de smeekbeden en vertogen weerhouden hadden van verwanten, vrienden en van mijn gade, welke, uit het vermaarde Duitse geslacht von der Osten, ik in dat zelfde jaar had gehuwd.” *Naber* bleef dus Romeins recht doceren maar de colleges werden thans in het Nederlands gegeven, 't geen in een openingscollege, waarvan de tekst, in zijn keurig, rustig handschrift geschreven, zich onder zijn papieren bevindt, uitvoerig werd gemotiveerd. Met een onderbreking door een verlof van enkele maanden, besteed aan de studie der papyrologie in Berlijn, heeft *Naber* zijn ambt vervuld tot 1927, een jaar vóór de fatale termijn aftredend, omdat hij — naar zijn zeggen — geen lust had, voor lege banken te oreren, daar de studenten, die wisten dat hij zou heengaan, zijn colleges wel niet meer zouden bezoeken. In 1923 heeft *Naber* het rectoraat zijner universiteit bekleed; de dies-rede heeft hij in het Latijn uitgesproken *more maiorum* „*quorum sapientiam — hoc uno sapientes — extollere solemus*”. Ook deze rede is een merkwaardig stuk, minder door 't geen zij leert omtrent haar onderwerp (*de iure et consuetudine*) als wel om de motivering van het gebruik der Latijnse taal.

Na het neerleggen van het ambt heeft *Naber* zijn leven uitsluitend aan studie en wetenschappelijke productie gewijd. Tot op zeer hoge leeftijd zijn de *Observatiunculae de jure Romano* en die over papyrologie blijven verschijnen, en wel, nadat de band met *Mnemosyne* (waarin zij van 1880 tot 1930 gepubliceerd waren) verbroken was, meest in de *Rivista di storia del diritto italiano*.

Wanneer ik aan deze droge gegevens nog toevoeg, dat *Naber* sinds 1906 lid dezer akademie is geweest en dat hij hier driemaal een voordracht heeft uitgesproken, dan meen ik voldoende aan feiten te hebben verstrekt en te kunnen overgaan tot een korte beschouwing van *Nabers* betekenis voor de rechtswetenschap.

Zelden komt het voor, dat men bij het overlijden van een geleerde deze reeds beschouwen kan als een tot het verleden behorende figuur. Bij *Naber* is dit inderdaad het geval, want ofschoon hij gewerkt en geproduceerd heeft tot kort voor zijn heengaan, hij is niettemin gebleven een geleerde van het einde der negentiende en het begin der twintigste eeuw. Daarmee is allerminst gezegd dat hij geen kennis nam van of zich afsloot voor het werk van jongeren. Integendeel, dit werd zorgvuldig gewogen en meer dan één *observatiuncula* uit oude tijd werd later *rescripta* naar aanleiding van nieuwe geschriften. Maar toch was het iets meer dan een boutade, toen hij ongeveer in 1921 in antwoord op een vraag naar zijn mening over een bewering van de Duitse geleerde *Beseler*, mij schreef, „dat hij reeds opgehouden had te studeren toen *Beseler* zijn epos begon te publiceren”, dat was ongeveer in 1910. Het nieuwe werd in het oude geïncorporeerd en de aard van *Nabers* werk, de stijl, de sfeer, de methode, bleven wat ze geweest waren sedert de jaren 90 der vorige eeuw. Zeldzaam eenvormig is deze productie van meer dan een halve eeuw geweest! Het werk waarmee de dertigjarige *Naber* voor den dag trad, toont reeds het beeld van een volkomen rijp geleerde en men slaagt er niet in, een ontwikkeling in dit beeld te vinden; zoals hij kwam, zo is hij heengegaan.

Hoe moet nu de generatie van heden *Nabers* betekenis zien in het raam der wetenschap van het Romeinse recht in het einde der 19e en het begin der 20e eeuw? Voorop sta, dat hij van niemand de mindere was in geleerdheid, scherpzinnigheid, oorspronkelijkheid, denkkraft en vindingrijkheid. *Otto Lenel*, *Moritz Wlassak*, *Paul Frédéric Girard*, *Pietro Bonfante*, om enkele der lichten onzer wetenschap van die tijd te noemen, *Naber* was hun evenknie in menig opzicht en werd ook als zodanig erkend. Hij was een voor- en toonbeeld van de rechtsgeleerde die onze voorouders van het midden der 19e eeuw zich gedacht hebben. Toen het Romeinse recht zijn geldende kracht verloren had, omdat datgene wat daarin van blijvende waarde was, geacht werd neergelegd te zijn in de nieuwe wetboeken, toen bleef men niettemin de studie van het

oude recht als de basis van die van het huidige beschouwen, dat als de bovenbouw, of wil men liever als afwijking van het oude gold. De ware rechtsgeleerde bleef dus de humanistische, van jongs af door de studie der klassieke literatuur geschoolde geleerde, die op de grondslag van kennis der oudheid staande, het Romeinse recht bestudeert en vandaar de hand reikt naar het thans geldende. *Naber* beantwoordde in hoge mate aan dit ideaaltype en het is hierdoor, dat hij op de besten zijner lezers en hoorders een zo grote indruk heeft gemaakt. Die indruk was boven alles er een van fenomenale geleerdheid. „After all — zo schreef mij na zijn heengaan een eerste-rangs-vakgenoot — he was a tremendous learned man.” Inderdaad „tremendous learned” als bijna geen ander, maar . . . . „after all”. In deze woorden is niet een restrictie gelegen op de toegezwaaide lof, maar wel de erkenning van het feit, dat die ontzagwekkende geleerdheid de ontwikkeling onzer wetenschap niet die diensten heeft gebracht, die zij had kunnen brengen, als er geen remmende factoren waren geweest. Want het is niet te miskennen: *Nabers* invloed op de ontwikkeling der Romanistische wetenschap is belangrijk minder dan die van de zoëven genoemden en van vele minder geleerden dan zij en hij. Vandaar die onverholten verbittering, die zich zo scherp en soms zo onrechtvaardig uitte, de verbittering van wie zich miskend en eenzaam voelde. Eenzaam in zijn land, maar eenzaam ook in de wereld der Romanisten, die keer op keer blijk gaven, zijn vindingen niet voldoende te kennen of te waarderen. Met dit resultaat, dat wij in zijn autobiografie een twaalftal namen opgesomd vinden van landgenoten en buitenlandse vakbroeders, die hem dan wél hebben gewaardeerd.

Wat was de reden? Waarom heeft *Naber* wel een ontzagwekkend oeuvre nagelaten, maar geen enkel groot werk, geen *volumen nostro nomine inscriptum*, zoals hij schrijft? Was het de taal? *Naber* schreef een helder, sappig, Nederlands en een wonderlijk knap, maar uiterst moeilijk Latijn. In die taal werd het Romanistisch werk geschreven, nadat aanvankelijk ook daarvoor Nederlands gebruikt was. En zeker is dit een der oorzaken geweest,

want schrijven in een andere dan de moedertaal is een handicap, zelfs voor wie haar beheerst zoals *Naber* het Latijn deed. Bovendien, een zwaar betoog in het Latijn te lezen, is ook voor de meeste Romanisten een zwaarder taak dan het tot zich nemen van wat in een moderne taal geschreven is. Maar toch moeten er nog andere redenen geweest zijn: *Nabers* geest was toch wel meer aangelegd voor het tot in diepste diepten doordringende détailwerk dan voor de samenvattende, grote lijnen trekkende studie. Gedurende meer dan veertig jaar heeft hij de wetenschap verrijkt door zijn *Observatiunculae de iure Romano*. En deze titel is tekenend. De auteur demonstreert daarmee, dat hij niet pretendeert, met zijn studie het onderwerp uitputtend te behandelen, maar slechts ietwat tot de verheldering bij te dragen. En inderdaad zijn de *observatiunculae* van omvang gering. Maar ze zijn zwaar van inhoud en diep van gedachten. Zij zijn, zoals de Fransen die er kennis van namen plachten te zeggen, „précieux” en dit is inderdaad het goede woord. Zij zijn magistraal filigreinwerk. Van geen enkel onderwerp kan men zeggen: hierover nu heeft *Naber* het nieuwe licht gebracht, maar er is er ook bijkans geen op ons gebied, of *Naber* heeft tot verheldering van inzicht bijgedragen.

En dan, hoe moeilijk heeft hij het zelfs de allerwelwillendste zijner lezers gemaakt! De auteur veroorlooft hem niet, ongestoord de gang van het betoog in de tekst te volgen, maar hij verwijst hem onophoudelijk naar de voet der pagina om daar niet slechts documentatie, maar nieuwe gezichtspunten ontvouwd te vinden. Kan het ons verbazen, dat de schat van kennis en gedachten, aldus in het licht gegeven, niet de invloed heeft uitgeoefend waarop hij recht had?

Ondanks zijn verlangen om de studie van oud en huidig recht te verbinden, is *Naber* een der initiatoren geweest van de methode van Romeinsrechtsbeoefening die deze verbinding bemoeilijkt, de z.g. nieuw-humanistische. De term is afkomstig van de zo juist overleden Oostenrijkse geleerde *Paul Koschaker* en hij is voortreffelijk. De grote humanisten der 16e eeuw hadden het onderzoek

der bronnen van het Romeinse recht naar de methode der filologie ondernomen, beschouwden het Corpus Iuris als datgene wat het inderdaad is: een uit de oudheid tot ons gekomen verzameling van in de loop van vele eeuwen geschreven en later gewijzigde teksten, die verklaard moesten worden als elk ander antiek geschrift en niet behandeld als een wetboek van geldend recht, ofschoon het dit inderdaad eveneens was. Echter, deze z.g. *mos gallicus* drong niet door en kon dit ook niet, zolang het Corpus Iuris in Europa als wetboek gold. Toen nu *Naber* zijn wetenschappelijke loopbaan begon, was er van een renaissance dezer humanistische richting nog vrijwel nergens sprake, ofschoon over het ganse Europese continent, Duitsland uitgezonderd, het Romeinse recht zijn positieve gelding verloren had. Niet alleen in Duitsland, maar ook alom elders werd het Romeinse recht beoefend naar een methode alsof het nog immer geldend recht was. De grote Duitse „Pandektisten” beheersten de wetenschap van het privaatrecht en zelfs voor de interpretatie der moderne wetboeken werd aan deze dogmatiek van het Romeinse recht de allergrootste betekenis gehecht. *Naber* echter heeft reeds aan zijn proefschrift tien tekstcritische stellingen toegevoegd en deze in het Latijn geformuleerd. Daarnaast nog acht aan Romeins recht gewijde stellingen in onze moedertaal, en met deze tegenstelling heeft de jonge geleerde zonder twijfel een tegenstelling in methode te kennen willen geven: in de Latijnse stellingen is de nieuw-humanistische richting aan het woord. En wanneer dan kort daarop zijn Romanistische studies gaan verschijnen, dan is het weer die richting die zich daar meer en meer manifesteert.

Hier is de humanistische geleerde aan het woord, die, toegerust met het wapentuig van filoloog en historicus, de oplossing van de problemen zoekt, welke de bronnen ons stellen en die dit aanstonds doet met bewonderenswaardige vaardigheid, kunde en scherpzinnigheid. En wanneer dan in die zelfde jaren in Duitsland, Italië en Frankrijk deze methode de studie gaat beheersen, dan wordt *Naber* alom met eerbied en waardering geciteerd.

Intussen blijft het ideaal hoger gesteld dan zuiver tekstcritisch

werk te leveren. De tekstcritiek wordt geen doel in zich zelf, maar het gaat *Naber* om de beoefening van rechtswetenschap in zeer ruime zin. Daarom worden andere rechtsstelsels uit het verleden in de gezichtskring betrokken en toont de auteur zich ook in de bewerking daarvan een meester. Daarom ook blijft het huidige recht beslag leggen op zijn werkzaamheid met dit gevolg dat ook onder de Nederlandse schrijvers over modern burgerlijk recht van het einde der 19e en het begin der 20e eeuw *Naber* in het eerste gelid staat.

Reeds wat de quantiteit betreft: de in 1925 — ter gelegenheid der veertigjarige ambtsvervulling — *iussu discipulorum* vervaardigde *opusculorum index* (niet in de handel!) bevat een veertigtal publicaties over modern recht. Daaronder bevinden zich boekrecensies, maar ook ganse reeksen van tijdschriftartikelen die tezamen lijvige boekdelen vormen. Vele daarvan werden gepubliceerd in het door de Broederschap van Notarissen in Nederland uitgegeven Weekblad voor het Notariaat. *Naber* is daarvan van 1912 tot 1915 redacteur geweest en bijna wekelijks publiceerde hij er een hoofdartikel, vervolgartikelen meest, die over vele nummers verspreid tot boeken uitdijden, „hetgeen — zo heet het, bitter, in 't levensbericht — voor dit tijdschrift verderfelijk is geweest”. Inderdaad heeft het Weekblad in 1915 de geest gegeven, maar in de geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap zullen de jaargangen met *Nabers* artikelen een ereplaats blijven innemen. Meesterlijke studies zijn zij geweest, van blijvende waarde, nog immer geraadpleegd en met eerbied geciteerd. Ik noem slechts die over „het goed recht der stilzwijgende zaakverbanden”, „stilzwijgende verbanden op vorderingsrechten”, „schuldvernieuwing en schuldoverneming”, „volmacht en lastgeving”. En al zij het mij verre een blaam te willen werpen op hen die een zo voortreffelijk civilist de begeerde leerstoel voor burgerlijk recht onthielden, wie zal het verbazen, dat deze zich diep gegriefd gevoelde toen een veel jongere, een leerling nog wel, die plaats ging innemen? Dat deze hoogst verdienstelijke rechtsgeleerde in latere publicaties door *Naber* niet anders werd betiteld dan als „de man

die het beter weet dan ik", dit is zo tekenend voor zijn aard, dat het bij zijn herdenking niet onvermeld mag blijven.

Ik heb hiermede *Nabers* persoon en zijn betekenis zo volledig gekenschetst als mij dit, in het gegeven bestek, mogelijk was. Niettemin, onvolledig blijft het beeld en ik gevoel behoefte om mijn bericht met een persoonlijk woord te besluiten. De taak der samenstelling is mij zwaar gevallen, want ik heb van jongs af tegen deze grote figuur hoog opgezien en doe dit nog immer. Ik heb zoveel geleerd door de studie van *Nabers* geschriften, zowel op Romeinsrechtelijk als op modernrechtelijk gebied, dat ik het bijna als een ondankbaarheid voelde om hier, koel en objectief, een levensbericht te geven dat, wilde het betekenis hebben, niet louter een *laudatio* kon zijn. Bovendien, heb ik *Naber* persoonlijk niet gekend, heeft vele jaren geleden de omgang tussen de gerenommeerde Romanist en de beginneling in het vak zich beperkt tot een vriendschappelijke correspondentie, plotseling door *Naber* afgebroken, toen ook ik, onwillens, zijn toorn had opgewekt. Ik kan dus slechts op gezag van anderen vermelden, dat hij ondanks zijn moeilijke aard en onvriendelijke uitlatingen, een zeer innemende persoonlijkheid kon zijn voor wie hij zijn genegenheid geschonken had en dat hij in waarheid een louter en goed mens was. Evenwel, al deze bedenkingen moesten wijken, want het was noodzakelijk dat er in deze zaal werd uitgesproken en in de jaargangen dezer akademie geboekstaafd, een huldigende beschrijving van *Nabers* eerbiedwaardige gestalte, die ons land tot eer heeft gestrekt, van een man die van prille jeugd tot zeer hoge ouderdom zijn grote gaven en zijn formidabele werkkraft gesteld heeft in de dienst der wetenschap van het recht.

Hier volge de *index* die *Naber* aan zijn autobiografie heeft toegevoegd om het gebruik zijner *Observatiunculae* te vergemakkelijken:

Pertinent praecipue	Capita
ad ipsam iuris praeceptorum naturam	123
ad iuris Romani fontes	127; 128; 138; 148; 157
ad pactum omne	75; 118; 125; 130
ad rerum divisionem	134; 136
ad possessionis causam	69—71
ad proprietatis causam	4; 6; 51; 68; 108; 114; 122; 124; 131
ad pignoris causam	7—10; 55; 78; 89; 90; 97; 102
ad possessionum onera	153
ad ius hereditarium	74; 76; 77; 91; 92; 94; 95; 103; 104; 112; 119; 135; 143
ad actionem omnem	50; 54; 121
ad in rem actiones	62; 82; 88; 105; 106; 110; 149
ad agrorum controversias	73; 109; 111
ad operis novi nuntiationem	11—13
ad conditionem omnem	14—25; 58—61; 65—67
ad praescriptis verbis actionem	47—49
ad causam dotis	137
ad causam donationis	141
ad causam depositi	93
ad noxarum genus	81; 86; 113
ad compensationem omnem	26—42; 99
ad rem iudicatam vel in iud. deductam	1; 100; 101; 123; 126
ad iudicati actionem	52; 53; 79; 80
ad omne ius solemne	2; 56; 57; 63; 64; 83—85; 87; 96; 116; 117; 120; 129; 140
ad alieno nomine agentes	3; 43—45; 98
ad probandi genus	5; 115
ad censum	72; 107
ad civitates vendendas	46
ad Platonem	132
ad Ciceronem	158
ad Senecam	144
ad Hugonem Grotium	133
ad iuris Romani altera fata	139; 150; 151
ad iuris Anglici fontes	142; 145; 146; 152
ad elephantorum usum	147